

ארבעה צומות-החרבן לאור ההלכה בזמננו

(עיון הלכה)

צחוננו המזהיר של צבא התגנה לישראל במלחמת ששת הימים, ובמיוחד שיחרורה של ירושלים העתיקה עם הרי-הקודש שבה, עזרו לא רק בעיות מדיניות, אלא גם העלו על שלחן מלכים — מאן מלכי רבנן — מספר שאלות הלכיות, שעד לפני חדשים מספר היו רק בבחינת „הלכתא למשיחא“, וכיום אחרי המאורעות הגדולים הם כבר בבחינת „דבר בעתו“, ויש לטווחן מאחד שהן שנויות במחלוקת.

בין היתר עלה על הפרק גם גורלם של ארבעה הצומות שקבעו נביאינו בקשר עם מאורעות החרבן הראשון. רק נשתתקו היריות, וברחבי מדינת ישראל זיהדרה השאלה: האם גם אחרי שכמעט כל ארץ-ישראל לגבולותיה המובטחים — ובל"ל לרבות עיר-ציון עם הרי-הבית — נבבשה על-ידי צה"ל, עדיין צריכים לצום ולנהוג אבלות בימי בתמוח ובתשעה-באב? האומנם גם אחרי שיד ישראל תקיפה ושולטת בכל הארץ, דבר שלא היה דוגמתו בכל תקופות הבית השני, לא יבטלו רבנינו את ימי הצום האבל שיטורם — והחרבן.

והנה השאלה הזאת עלתה על הפרק גם בחסותות, סיפורו לי רבנים אחרים, שבפרוס שלשת שבועות האבל, נשאלו מאנשים שומרי תורה ומצוות בקהילותיהם: אם גם השתא עוד צריכים לצום בימי בתמוח ובתשעה-באב? אלא שתשובתם של הרבנים היתה מגומגמת. מאחר שהם בעצמם נלכדו ברשת ה„לששון ולשמחתה“, העיקר — לפי עדות עצמם — מפני שמעולם לא נתנו אל לבם ללמוד ולחקור דברים כגון אלה, ומשום-כך אמרתי: אשנה עוד הפעם פרק זה לעצמי, ואלמדו גם לאלה המעוניינים לעמוד על מקוריו ואמיתיותו.

לעניות-דעתי, הרקע לפתירת השאלה — היא תקופת הבית השני, כלומר: טרם שביגשים להחליט על גורל הימים האלה בזמננו, יש לברר וללכך מה היה דינם ונוהבם אחרי שיבת-ציון מבלות בבל וכל הימים שהבית השני היה קיים, ואמנם בזה אחל¹.

עוד לפני אלפים וארבע מאות ושמנים ושתיים שנה, אחרי שנתחדשה המלאכה לבנין המקדש שנפסק בגזירת המלך אחשורוש (כמביני), כבר נשאלה שאלה כזאת — על דינם של ימי-צום אלה, וכת מסופר בספר זכריה ז' ב"ג, „וישלח בית-אל שראצור ורגם מלך ואנשיו... אל הכהנים אשר לבית ד' צבאות ואל הנביאים, לאמר: האבכה בחודש החמישי? ההגזר (=האנור) כאשר עשיתי זה כמה שנים? — רשיי וכן גדולי המסרשים הראשונים פירשו את הדברים: יהודי בבל שלא עלו עם השבים מן הגולה, פנו בשאלה אל הכהנים והנביאים, אם גם אחרי שחלק מגולי יהודה כבר שבו לארצם והמלאכה לכנין בית-המקדש נתחדשה והיא קרובה להיגמר, עוד יש לצום ולבכות ביום שנתרב הבית הראשון, שהוא בחודש החמישי — חודש אב? הם שאלו על צום תשעה-

(1) ראה מה שכתבתי ב„הגות“, במאמר „שאל ומשיב“ בהשקפת ה„הגות“ על „הגות“.

באב שהוא החמור שכנולם, ואם בו אין לצום, וודאי וכוודאי שאין לצום בשלשה האחרים. את שאלתם שלחו ביום ד' לחדש נסלה כדי שידעו איך להתנהג בצום עשרה בטבת הכא'.

ולפירוש זה שהשאלה הגיעה מהיהודים שנשארו כבבל, הרי שאין אנו יכולים ללמוד ממנה על הנוהג של שבי-ציון עצמם. כלומר, אם גם אלה ששבו מבבל לארץ-ישראל המשיכו לצום בימים אלה כל אותן שמונה-עשרה השנים, מאז חזרו לארץ ועד שנתחדש בנין המקדש'. יתכן שהם ביטלו צומות אלה תיכף בשובם לארץ, ורק אלה שנשארו בגלות-בבל עוד המשיכו לצום ולהתאבל בהם. ברם, יש מפרשים: "וישלה בית-אל" — ציבור היהודים שאחרי שובם לארץ התיישבו בעיר בית-אל הידועה. כשנודע להם שחדש בנין המקדש ברשיון המלך דריחש ובקרוב יעמוד בית ד' על מכונו, שלחו שליחים לירושלים לשאול מהבאנים והלויים עם עודם צריכים להתאבל ולצום על מאורעות החורבן'. ואם כן הדבר, יש לנו עדות נאמנה שהיהודים שהתיישבו בארץ-ישראל אחרי שובם מגלות-בבל, לא ביטלו את ימי הצום לזכר מאורעות החורבן, לפחות, עד גמר בניינו של בית-המקדש.

תשובתו של זכריה בנדון סתומה, וקשה לרדת לסוף דעתו, הן בתחילתה (שם פסוק ה'): "... כי צמתם וספור בחמישי ובשביעי, וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני?" והן בסופה (שם ח, יט): "כה אמר ד' צבאות: צום הרביעי (יו בתמה), וצום החמישי (ט באב), וצום השביעי (צום גדליה — ג בתשרי), וצום העשירי (י בטבת) — יהיה לבית-יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אתברי, מצד אחד אפשר לפרש את דבריו "יהיה לבית-יהודה לששון ולשמחה" כפשטותם וכהוראה "הלכת למעשה", שאמנם אין צריכים להתאבל עוד ולצום על חורבן המקדש הראשון, מאידך יש גם לפרש את דבריו רק כהכנסתה גבואית לאחרית הימים, והיא צמודה לתנאים ידועים של "והאמת והשלום אתברי".

ובמסכת ראש השנה יח, א, נאמר במשנה: "על שישה חודשים השלוותין יוצאין (להודיע את היום שקידשו בית-דין את החדש)... על אב מפני התענית... וכשהיה בית-המקדש קיים, יוצאין אף על איר מפני פסח-קטן". מפשטות לשון המשנה "בזמן שבית-המקדש קיים, יוצאין אף על איר", יש להבין שהנאמר שם "יוצאין על אב מפני התענית" אף הוא בזמן שבית-המקדש קיים, ואם-כן זרי מוכח ממשנה זו, שבתקופת הבית השני היו צמים, לפחות, בתשעה-באב, אולם יש מחזקים במשנה את התיבה "אף" וגורסים: "וכשהיה בית-המקדש

(2) ראה שם בג'א חזיון' — פירוש המלבי"ם לספר זכריה, אגב, מעניין להביא כאן מה שכתב שם המלבי"ם בקשר עם צום-גדליה, וכה דבריו: "על צום השביעי — על הריגת גדליה לא נסתפקו כלל, כי הצום הזה בא מפני שאז נחרב ישוב הארץ שהשאר נבזרזאן תחת יד גדליה מלכת העם לבורמים וליוגבים ועל-ידי הריגת גדליה ברתו מן הארץ, ואמר יצעתה השוב ישב הארץ על מניג, כיון שקבר שבו קצת כמספר שהיה עם גדליה, אין מקום לצום הנה.

(3) ג אלפים רכז — ר"ב.

(4) ראה "תולדות ישראל" לר' זאב יעקב, כרך ג, עמוד 107; פירושם של פרופ' מ. ד. קאסוטו וא. ש. הרסום לספר זכריה.

קיים יוצאים על אייר מפני פסח־קטן. ולפי גירסת זה הנאמר בראש המשנה „על שישה חדשים השלושין יוצאין“ המספר שישה הוא דווקא — שישה ולא עוד. כלומר, בזמן שבית־המקדש קיים היו יוצאים על אייר מפני פסח־קטן, אבל לא על אב מפני התענית — לפי שלא היו מתענין אז בתשעה־באב, ובזמן שבית־המקדש אינו קיים, היו יוצאים על אב מפני התענית אבל לא על אייר מפני פסח־קטן, כי באין המקדש קיים כל הקרבנות בטלים, ומה שיך לומר „יוצאים על אייר מפני פסח־קטן“.

ואלה הם דברי הגאון האדיר בעל „שאנת אריה“ בספרו „טורי אבן“ על ראש השנה יח. א. דה״מ „וכשהיה“: — „וכשהיה בית־המקדש קיים יוצאין על אייר, הכי גרסינן בספרים מדויקים ולא גרסינן 'אף' על אייר כמקצת ספרים משובשים, דמשמע שיוצאים על כל אלו ששה חדשים ואייר נוסף עליהם, דהוי להו שבעה חדשים, וליכא, דעל ששה חדשים דהוי ברישא מילתא פסיקתא היא לעולם, ובזמן תבית אפיק אב דלית בו תענית ועייל אייר“ ויתר־עליכן כתב שם: „ואף־על־גב דתשעה באב הוא לששון ולשמחה בזמן הבית“ — כלומר, ואם־כן הלא צריכים השלוחים לצאת תמיד על חודש אב, או מפני התענית או מפני החג שבו — „אפילו הכי משום תא לא היו יוצאים, דאם־לא־כן ליפקו נמי אתמוז וטבת דיום צום דידתו היו לששון ולשמחה, אלא ודאי משום דא לא נפקי“). הרי שדעת ה„טורי אבן“ היא, שיום ט באב בזמן הבית השני היה באמת „לששון ולשמחה ולמועדים טובים“.

במדרש רבה פתיחתא דאיכה יז ופ׳ג יב, נאמר: „ישיחו בי יושבי שער — אלו ישראל שהם יושבין בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות, ונגינות שותי שכר — מאחר שהם יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת ט באב, יושבין וקוראים קינות ונהי באיכה“ רבינו הרמ״א ב„דרכי משה“ טור א״ח תקנב, וכן הגמגן אברהם בשו״ע שם ס״ק יב, מביאים מאמר זה ומפרשים: „בסעודת ט באב“ הכוונה היא — סעודת ערב תשעה־באב שקודם מנחה, וכן פירשו רוב מפרשי המדרש, אבל בשו״ע שם מובאת הגהת מהרר״צ שפיץ, שמפרש את מאמר המדרש כפשוטו ממש וז״ל: „דוודאי בסעודת ט באב עצמו מיירי בשעת מקדש שני, דאז היה ט באב לששון ולשמחה... מכל־מקום אחר אכילתם ושתייתם היו קורין קינות איכה אשר נתייחד והיא הנביאית והקינות על חורבן בית ראשון, ואמרו הם בבית שני הקינות אף שהיה ט באב לששון ולשמחה מכל־מקום היה לזכרון לפניתם קינות איכה על בית ראשון“.

ולכאורה יש לתביא ראיה שבזמן הבית השני היה נהג צום ט באב, מתמסופר בגמרא עירובין טא, א. ושובא גם בתענית יב, א: „א״ר אלעזר ברבי צדוק, אני מבני סנאב בן בנימין, פעם אחת הל ט באב להיות בשבת ודחינוהו לאזרי השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום־טוב שלנו תא“, ומה היה היום של משפחת סנאב ביום י באב? הוזה אומר: „קרבן העצים“ שמשפחה זו היה מקריבה בו ביתם, ואם החג היה „קרבן העצים“ על־כורחך היה זה בזמן שבית־המקדש היה קיים ואף־על־פי־כן היו נוהגים לצום בתשעה־באב, הרי מסורש שצום ט באב היה נהג בזמן הבית השני.

אבל האמת היא שממאמר זה אין שום ראיה, כי כבר כתבנו התוספות

בתענית שם דה"ט "התם" שמקרה זה היה אחד החורבן, וכה נאמר שם: "ואף על-גב דאמרינן שמשחרב בית-המקדש בטלה מגילת-תענית (=החגים השונים שנהגו לחוג בתקופת הבית השני), והאי עובדא דרבי אליעזר בר צדוק ה"י הלא ת"ר ה"ר ב"ן. דאי קודם החורבן אמרינן (לגירסת הבי"ח שם): בזמן שיש שלום אין צום? — האי תנא סבר דלא בטלה. כלומר, שלא בטלה מגילת תענית וגם אחרי החורבן המשיכו לחוג את החגים המיוחדים שהנהיגו בזמן שבית-המקדש היה קיים, ור' אליעזר ברבי צדוק חגג אחרי החורבן את "חג העצים" שהנהיגו אבותיו בזמן הבית. וכדברי ותוספות שם כתב גם הרא"ש במסכת פסחים ד"ש פרק ד: "פירוש שאבותיו היו מקריבין קרבן עצים בו ביום, כדאייתא בפרק בתרא דתענית (כו. א): בעשרה באב בני סנאב בן בנימין. דרבי אליעזר ב"ר צדוק אחד החורבן היה, אלא כיון שאבותיו היו מקריבין קרבן בו ביום ועשו בו יום-טוב, כל משפחותיו נוהגים בו יום-טוב לעולם. אם-כן לא רק שאין להביא ראיה מגמרא זו, שבזמן הבית השני היה ט באב יום צום, — אלא היפוכו של דבר ברור מיללו דברי התוספות: "דאי קודם החורבן, אמרינן — בזמן שיש שלום אין שום צום, ואז לא צמו כלל. וכן מפורש בירושלמי מגילה פ"א ה"ז, שזה היה אחד החורבן, וראה "קרבן העדה" שם, וראה טור אר"ח סימן תקנ"ט ושו"ת "הלכות קטנות" ח"ב קמ. ודרך-אגב אנו למדים ששיטת התוספות היא, שהגדרת המושג "שלום" בהנאמר בגמרא: "בזמן שיש שלום, יהיו לששון ולשמחה" — היינו שבית-המקדש קיים. כי דברי רב מפא בגמרא ראש השנה י"ה, ש"שתשוכתו של זכריה הנביא צמודה לתנאים ידועים במצב עמנו, והם: "בזמן שיש שלום — יהיו לששון ולשמחה; יש גזירת המלכות — צום; אין גזירת המלכות ואין שלום — רצו מתענין, רצו אין מתענין" — אינם מבוארים כל צורכם ורבת המבוכה בין גדולי המפרשים על מהותן של ההגדרות "שלום" ו"גזירת המלכות", ומרוב שיטות המפרשים על לקבוע בוודאות, אם בתקופת הבית השני היו מתענים בימים אלה, ולכל הפחות, בתשעה-באב "הואיל והוכפלו בו צרות".

גם רבינו חננאל אויל בזה כשיטה זו וז"ל בפירושו: "בזמן שיש שלום, כלומר — כל זמן שבית-המקדש קיים — יהיה לששון ולשמחה, יש גזירה — צום, אין גזירה ואין שלום כגון עתה בזמן הזה — רצו מתענין, רצו אין מתענין.

6) לכאורה יחסה הקורא, לפי הנאמר בגמרא כאן: "שאני ט באב הואיל והוכפלו בו צרות, דאמר מר: בתשעה באב חרב המקדש בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר", הרי פירש לה-חרב הבית בראשונה" אירעו שאר הדברים עם חורבן השני ולאחריה, ואפי' כן מה שיד לומר בזמן הבית השני "שאני ט באב הואיל והוכפלו בו צרות" ולכן דינו הכור משאר הצומות, הלא עד חורבן הבית השני לא אירע באמת ביום זה אלא מאורע אחד — חורבן הבית הראשון? ברא, אין הדבר כן. כמשנה תענית כו. א"ב, נאמר, שחמשה דברים אירעו את אבותינו ביום ט באב, והם: "ננזר על אבותינו שלא יבטלו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר", ולפי זה הלא גם בזמן הבית השני כבר הייתה הכפלת-צרות ביום זה: הגזירה על דור המדבר שלא יכנס לארץ וחורבן הבית הראשון, ומבין ששני הסאלוקות הללו הם בנדיחה, ארכינסיה לארץ האבות וגירוש מארץ האבות, ובפרט להנאמר בגמרא שם, שהוא היה דור המדבר נכנס לארץ שוב לא הייתה חרבה לעולם, הרי הם כצרה אחת ושפיר שייכת בהם לשון "הוכפלו" גם לתירוצ השני בתוספות שם דה"ט "הואיל", וממילא יש מקום לימר שגם בזמן הבית השני היו צמים ביום ט באב, אף שלא צמו בשאר הימים.

וכיון שאם רצו שלא להתענות בהן אין חובה עליהם, לפיכך אין שלחתי יוצאים בהם. אי הכי, ומפני מה יוצאים באב? ודריקין: משום שהוכפלו בו צרות, מפני שחרב בו הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר תחרשה העיר, קיבלו עליהם ט באב צום לעולם בגלות ואף על פי שאין שם סכנה בזמן הזה, מדברי רבנו הגנאל אלה, אנו למדים: שבזמן שיש שלום, היינו — כל זמן שבית המקדש קיים, ואז לששון ולשמחה גם בתשעה באב, רק בזמן הזה יש הכול בין ט באב לבין שאר הימים, ומה שדייק וכתב: „קיבלו עליהם ט באב צום לעולם בגלות“, יש לכאורה פנים להסיק, שגם בזמן הזה הדברים אמורים רק בנוגע ליהודי התנוצות שהיו בגלות, מה שאינכן היהודים שגרים בארץ ישראל, זהו חידוש גדול, ולא ידוע לי אהל לו.

גם הרמב"ן בחידושו, סוף מסכת מועד קטן „ענין אבילות ישנה והיא תשעה באב דהיינו קריי, כתב: „יש שלום, היינו בזמן שביית המקדש קיים — יהיו לששון ולשמחה אין שלום בנן בזמן חורבן, ואין צרה במקום ידוע בישראל — רצו רוב ישראל ונסכמו שלא להתענות, אין מסריחין עליהם להתענות... ועכשיו כבר רצו ונתנו להתענות וקיבלו עליהם, לפיכך אסור ליחיד לפרוך גדרן וכלשכנן בדרות הללו, שהרי בעונותינו שרבו צרות בישראל ואין שלום, הילכך חייבים הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת גביאים.

הרשב"א כתב: „בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, פירוש שיש שלום — שישראל שריין על אדמתם, אין גזירה ואין שלום — שישראל בארץ תאוייב אלא שאין ביריה, רצו מתענין לא רצו אין מתענין. בהשקפה ראשונה יש לכאורה לפרש את דבריו — ואמנם ראיתי מטושים כן — „בזמן שישראל שריין על אדמתם, גם בזמן שאין בית המקדש קיים זיהיה בזה משום הגדרה חדשה „בזמן שיש שלום, לעניות דעתי אין הדבר כן, „בזמן שישראל שריין על אדמתן והכוונה היא בס"כ — „בזמן שבית המקדש קיים, והיינו הן, זיעידו על כן דברי הרשב"א בעצמו בחידושו למגילה ה. ב, בסוגיא שרבי רחץ בערונה של צפורי בימי בתמו וביקש לעקור ט באב, שכתב: „מסתברא שאין זה מבטל דברי בית דין חבירו, דאילו תקנה ראשונה בתנאי היתה... בזמן שאין שמד ואין שלום — רצו מתענין רצו אין מתענין, ואפילו ט באב דהא בכלהו כתיב שמחה, הרי שהרשב"א מגדיר את זמנו של הנשיא רבי, שהיה מיוחד עם הקיסר והשרים ולא היה שמד בימיו, כהאין שמד ואין שלום, והא המדובר הוא בארץ ישראל, ואם „ישראל שריין על אדמתן“ דברים כפשוטם, הלא היה זמנו של רבי „יש שלום“ ולא „אין שלום“ ומדוע באמת לא הודו לו חכמים לעקור ט באב בזמן שיש שלום ואין שמד, שלדברי הכל „לששון ולשמחה“ ואסור בתענית, אלא ודאי „ישראל שריין על אדמתן“ זהו „בית המקדש קיים, וכן יש להסיק דבר זה מדברי הרשב"א במגילה ב. א. דהיינו „אלימאי, גם לא מסתבר לומר שכונת הרשב"א „ישראל שריין על אדמתן“ היינו דווקא רוב ישראל, זאת ועוד, יש המקרים והיסטוריות המעמידים את הישוב היהודי בארץ ישראל בתקופה ההיא על יותר משמונה מאות אלף נפש, ומאד יתכן שאחרי חורבן הבית חזרובן ביתר, מנה מספר זה את רוב ישראל.

(7) ראה מה שכתבתי בתחילת מאמרי זה בנוגע לטוהמם של שבי ציון בנוד, במשך יח השנים — בזמן שהגיעו לארץ ישראל ועד גמר בנין המקדש.

ולא נתקרה דעתי בפרשי כן את דברי הרשב"א. עד שמצאתי דבר זה מפורש בדברי ה"מאירי" במגילה ב, א, דה"מ "מה". על דברי רבי יהודה שם: "אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן", כתב: "מה שכארנו שמגילה נקראת בכל אלו הזמנים, לא נאמרו אלא בזמן שביית-המקדש קייים ושהשנים כתיקנן שאין אומות העולם גוזרין שמדות". הרי הוא מפרש את דברי הגמרא "ישראל שרויין על אדמתן" — בית-המקדש קיים, ואם-כן וודאי שגם הרשב"א התכוון לזה וכשיטת הר"ה. בעלי התוספות. הרמב"ן ועוד. אגב, מעניין לציין — שהרמב"ם בפ"א ממגילה ה"ט פסק כרבי יהודה, שדין קריאת המגילה בארבעה הזמנים זהו רק "בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן", והוא מגדיר את זה: "בזמן שיש להם לישראל מלכות", ח"ל שם: "במה דברים אמורים, שמקדימין וקוראין כיום הבניסה — בזמן שיש להם לישראל מלכות".

וכדברי הרשב"א יש לפרש גם את דברי הרשב"א במגילה ה, א, דה"מ "אמר", שכתב: "דבימי רבינו הקדוש דהיינו רבי, איין שלום ואיין גזירה היתה, ואמרינן במסכת ראש השנה: דכל שאין גזירה ואין שלום — רצו מתעניין רצו אין מתעניין, שכך התנו וביאים שגזרו אותם: די ש שלום, היינו שישראל שרויין על אדמתן ואין גזירה — שמחה, ואם אף-על-פי-כן הוא מגדיר את זמנו של רבי כ"אין שלום", וודאי שהוא מפרש "ישראל שרויין על אדמתן" — "בית-המקדש קיים", והנה לכל אלה הראשונים שהגדירו את "בזמן שיש שלום" — "בית-המקדש קיים" או "ישראל שרויין על אדמתן", וודאי הדין גותן שבזמן תבית השני היו הצומות האלה, "לששון ולשמחה", כפשוטו של מקרא: "צום הרביעי... יהיה לבית-יהודה לששון ולשמחה", וכפשוטו של המאמר במדרש איכה רבתי: "שהם יושבין ואוכלים... בסעודת ט באב".

גם רש"י אויל בשיטת כל תראשונים — שבזמן הכית לא נתנו צום בימים אלה, שכן כתב בראש השנה ית, ב, דה"מ "דאמר": "דכולהו ימי תענית נינהו בזמן הזה שאין ביהמ"ק קיים, ומתניתין בזמן הזה קא מיירי, אמנם את "בזמן שיש שלום" מגדיר רש"י "שאין יד העובדי-כוכבים תקיפה על ישראל", ובהו הוא סותר לכאורה את דבריו הקודמים. כי אם "יש שלום" היינו שאין יד עכו"ם תקיפה, ואין שלום" היינו שיד עכו"ם תקיפה על ישראל, איך סתם "דכולהו ימי תענית נינהו בזמן הזה שאין בית-המקדש קיים", והלא גם בזמן תבית היו תקופות בהן היתה יד עכו"ם תקיפה על ישראל ואף גזרו גזירות ושמד? אולם כבר ביארתי, בעז"ה, שיטת רש"י בטוב טעם ודעת הישבתי סתירה זו וגם את שאר ה"צריך עיון" בדבריו בסוגיה זו⁸, אלא שאין ספק המקום להאריך בזה ובנוגע לדיוננו — וודאי ששיטת רש"י היא, שבזמן שבית-המקדש היה קיים לא היו צמים אף פעם בימים אלה, ובכללם גם ט באב. אבל הרמב"ם בחר לו דרך חדשה בזה, ואלה דבריו בפירוש המשניות

(8) והם: מדוע הגזיר רש"י את ה"יש שלום" בשלילה — שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל, ולא בתירוב — "שיר ישראל תקיפה", כמו התגרות האחרות: "בית המקדש קיים" או "ישראל שרויין על אדמתם"? — אם "יש שלום" מונח ב"יד עכו"ם תקיפה", מדוע כתב: "דכולהו ימי תענית נינהו בזמן הזה שאין ביהמ"ק קיים", ולא "בזמן הזה שיד עכו"ם תקיפה על ישראל"?

בראש השנה שם: "ובבית שני לא היו מתענין לא י בטבת ולא יז בתמוז, אלא מי שהיה רוצה מתענה ומי שלא היה רוצה לא היה מתענה... ואף-על-פי שהיה זרישות בידם שלא להתענות בתשעה באב כמו שזכרנו, היו מתענין בו מפני תביעת מיני האבל שאירעו בו, כמו שיתבאר בתענית⁹". כלומר, בזמן הבית השני לא היו ארבעה ימים אלה תעניות-חובה והרשות ניתנה בידי כל אחד להתענות או שלא להתענות, ואף-על-פי-כן נתנו כולם להתענות בתשעה-באב.

והנה לפי דברי הרמב"ם אלה, וודאי ששוב אינו יכול להגדיר את "בזמן שיש שלום" — "בית-המקדש קיים", דאם-כן הלא מצד הדין ימים אלה "לששון ולשמחה" ואסורים בתענית, ולא ניתן להאמר שכל הרוצה מתענה בהם, ולכן יפה כתב בזה הגאון בעל "שפת אמת" כתיודשו לראש השנה שם, שהגדרת הרמב"ם ל"יש שלום" — לששון ולשמחה, היא — "כשהמלכות ביד ישראל כדפירש רש"י, אבל כשהיו כפופין תחת-ידי אומות, דהיינו בימי מלכות פרס ובימי יון קם שנה כדאיתא בעבודה זרה ט, א, אפילו בזמן המקדש הוא בכלל רצוי". ובוה הוא גם מתרץ מה שהקשה רבינו שמשון בר' צמת דוראן בספרו שרית תשב"ץ, ה"ב סימן רעא, על דברי הרמב"ם הנ"ל, ועיין שם.

והנה באשר לעצם התנחה שאין הרמב"ם יכול להגדיר "בזמן שיש שלום" — "בית-המקדש קיים", וודאי צדק הגאון הנ"ל דברי פירושם הן, אולם כשכתב שהרמב"ם יגדיר "כשהמלכות ביד ישראל כדפירש רש"י", לא דק במחילת בבהו בהוסיפו, כדפירש רש"י, אין ספק בדבר "שאין יד עכו"ם תקיפה על ישראל", אין זאת עדיין "כשהמלכות ביד ישראל", ואף-על-פי-כן נראה לי לקיים את דבריו הקדושים של הגאון בעל "שפת אמת", אך לא "כדפירש רש"י", אלא "כדפירש הרשב"א", כלומר: כהגדרת הרשב"א ל"יש שלום" שהבאתי לעיל, והיא: "בזמן שישראל שרויין על אדמתן", וגם כבר הבאתי לעיל, שאת מאמר הגמרא במגילה ב, א, "וישראל שרויין על אדמתן", מגדיר הרמב"ם להלכה בפ"א ממגילה ה"ט: "בזמן שיש להם מלכות לישראל", ולפי זה יעלו באמת בקנה אחד דברי הרמב"ם בפירוש המשניות שלו, שגם בזמן הבית שני היו ימים אלה ימי צום, עם דבריו שכתב בסוף הלכות תעניות: "בל הצומות האלו עתידים ליבטל לימית המשנה, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום-טוב וימי ששון ושמחה", שזהו וודאי "בזמן שיש להם מלכות לישראל", עם ביאת הגואל.

לסיכום הדין שהתחלתי, לא מיבעי לשיטת הרמב"ם, שה"יש שלום" — לששון ולשמחה מתנה בה-מלכות ביד ישראל" במובן הייעודי של ההבטחה האלקית ליטות המשות, ואפילו בזמן הבית השני שכתקופות ידועות היתה המלכות ביד ישראל בתקופות ובידרמה וגם בית-המקדש קיים, בכל זאת לא ביטלו צומות אלה למעשה וכולם התענו בהם ולוא רק ברצונם הטוב ולא כחובה — וודאי ובודאי שאין אפילו להעלות על הדעת לבטל בימינו אלה את הצומות שנקבעו לזכר מאורעות תחורבן, גם לא י בטבת ולא יז בתמוז, אבל גם לשיטת הראשונים שבזמן הבית השני היו באמת ימים אלה "לששון ולשמחה", הרי שדבריהם ברור מיללו שהקובע לכך היה "בית המקדש קיים", ואם-כן תדבר,

(9) ברור שכתנתי דבר הגזירה על דור המדבר, שלא יכנס לארץ-ישראל, וראה הפנה 6 במאמרי זה.

האומנם כבר הגיע הזמן לפי מצבנו הנוכחי לבטל את דברי הצומות וזעקתם,
אתמה?

זאת ועוד, לא רק שטרם זכינו למקדש על מכוננו, אלא גם בירושלים
תמשוחררת עדיין אין מלכות ישראל תקימה... ועל הר-הבית — שועלים
מתולכים כבאותם הימים שאחרי החורבן... ואף כל כיבושו המזוהר של צה"ל,
אינו לעת-עתה, לצערנו, אלא "כיבוש על תנאי"... ואם-כן מה כל הבהלה הזאת
להתפטר תיכף מהצומות הללו? במקום לבטל את הצומות, יש לדרוש מהרבנים
הראשיים, שיקבעו ימי ששן ועמחה לזכר הנצחונות והתשועות, ובטוחני שייצנו
לדרישה זו בחיוב.

נעשה כל המאמצים לקיים את סופו של המקרא: "האמת והשלום אהבו",
ויקיים בנו איה"ש גם תחילתו של המקרא: "כה אמר ד' צבאות: צום הרביעי
וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, יהיה לבית-יהודה לששן ולשמחה
ולמועדים טובים".